

O'SMIR YOSHDAGI BOLALARNING SALBIY XULQ-ATVOR MUAMMOSI

Mahkamova Dilafruz Muzaffar qizi

Farg'ona viloyati Toshloq tumani

14-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'smir yoshdagi bolalarda salbiy xulq-atvorning yuzaga kelish sabablari, psixologik omillari hamda ularni bartaraf etish yo'llari yoritiladi. Shuningdek, oila, maktab va ijtimoiy muhitning bu jarayondagi o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: O'smirlik, salbiy xulq-atvor, agressiya, ijtimoiy muhit, oila, psixologik omillar, tarbiya, deviant xulq, stress.

KIRISH

O'smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va o'zgaruvchan bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda bola bolalikdan kattalik tomon o'tish jarayonini boshdan kechiradi va jismoniy, psixologik hamda ijtimoiy jihatdan sezilarli o'zgarishlar yuz beradi. Aynan shu sababli o'smir yoshida salbiy xulq-atvor holatlari ko'proq uchrashi mumkin.

Salbiy xulq-atvor muammosi o'smirning jamiyatda qabul qilingan me'yor va qoidalarga zid harakatlari, intizomsizlik, agressivlik, o'qishga befarqlik, yolg'on gapirish yoki nizoli vaziyatlarni keltirib chiqarish kabi holatlarda namoyon bo'ladi. Bunday holatlar ko'pincha o'smirning ichki psixologik o'zgarishlari bilan bog'liq bo'ladi.

O'smirlik davrida "kattalik hissi" shakllanadi. O'smir o'zini katta deb his qila boshlaydi, mustaqillikka intiladi, lekin hali to'liq hayotiy tajribaga ega bo'lmaydi. Shu sababli u kattalar bilan ziddiyatga kirishishi, mustaqil qaror qabul qilishga haddan tashqari intilishi mumkin. Bu esa salbiy xulq-atvorning yuzaga kelishiga zamin yaratadi.

Salbiy xulq-atvorning kelib chiqishiga bir nechta omillar ta'sir qiladi: — oilaviy muhitdagi nizolar yoki e'tiborsizlik;

- tarbiya jarayonidagi nazoratning yetishmasligi;
- tengdoshlar ta'siri va salbiy guruhlariga qo'shilish;
- maktabdagi muvaffaqiyatsizlik va o'ziga ishonchsizlik;
- internet va ommaviy axborot vositalarining salbiy ta'siri.

Psixologik jihatdan o‘smirlarda emotsional beqarorlik, tez jahllanish, o‘zini isbotlashga kuchli ehtiyoj va mustaqillikka intilish kuchli bo‘ladi. Agar bu ehtiyojlar to‘g‘ri yo‘naltirilmasa, u salbiy xulq-atvor shaklida namoyon bo‘lishi mumkin.

Shuningdek, o‘smirlik davrida shaxsning o‘z-o‘zini baholashi ham muhim ahamiyatga ega. Past o‘z-o‘zini baholash, muvaffaqiyatsizliklardan qo‘rqish yoki o‘zini jamiyatda keraksiz deb his qilish ham agressiya va salbiy xatti-harakatlarni kuchaytiradi.

Salbiy xulq-atvorni oldini olishda oilaning roli juda katta. Ota-onaning farzandga nisbatan mehribon, lekin talabchan bo‘lishi, uni mehnatga, mas’uliyatga va mustaqil fikrlashga o‘rgatishi muhimdir. Maktab va o‘qituvchilar esa o‘smir bilan to‘g‘ri psixologik yondashuv asosida ishlashi, ijobiy muhit yaratishi lozim.

O‘smir yoshdagi bolalarda salbiy xulq-atvor muammosi kompleks yondashuvni talab etadi va uni bartaraf etishda psixologik, pedagogik hamda ijtimoiy omillar muhim o‘rin tutadi. O‘quvchilarning xulq-atvori muammosi doimo o‘qituvchilar va ota-onalarni tashvishga solib kelgan. Zamonaviy talabalar o‘z fikrlarini bildirishda, o‘z nuqtai nazarini himoya qilishda faol, mustaqil va erkin bo‘lib, o‘z maqsadlariga faol erishmoqdalar. Ushbu fazilatlarining ijobiy daqiqalariga qaramay, xatti-harakatlardagi og‘ishlar bilan bog‘liq holatlar ta‘lim jarayonida sezilarli qiyinchiliklarga olib kelishi, uning samaradorligini pasaytirishi va maktab o‘quvchilarining ta‘lim darajasiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Bunday sharoitda maktab xulq-atvori muammosini o‘rganish va qayta ko‘rib chiqish katta ahamiyatga ega bo‘lib, bu zamonaviy ta‘limning dolzarb muammolarini hal qilishning samarali vositasiga aylanishi mumkin.

Deviant xulq-atvor — bu jamiyatda umum qabul qilingan me‘yor va qoidalarga zid bo‘lgan, ijtimoiy normalarni buzuvchi hamda insonlar o‘rtasidagi munosabatlar, urf-odatlar va an‘analarga mos kelmaydigan xatti-harakatlar majmuidir. O‘quvchilar orasida deviant xulq-atvor holatlari hozirgi kunda keng uchrab, deyarli barcha ta‘lim muassasalarida kuzatilmoqda. Shu sababli bu muammo sotsiologlar, psixologlar, pedagoglar, shifokorlar va huquq-tartibot organlari vakillarining diqqat markazida turadi.

Deviant xulq-atvorning yuzaga kelishiga shaxsning tashqi muhit, ijtimoiy jamiyat va o‘z ichki dunyosi bilan o‘zaro munosabatlari katta ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bois ushbu hodisani chuqur o‘rganish, uning nazariy asoslari va rivojlanishiga ta‘sir etuvchi omillarni tahlil qilish muhim ahamiyatga ega.

Falsafa fanida deviant xulq-atvor inson hayotining mazmuni, erkinlik va uning cheklanishi, shuningdek insonning dunyodagi o‘rni kabi umumiy masalalar bilan bog‘liq holda o‘rganiladi. Psixologiya esa deviant xulq-atvorni shaxsning ichki dunyosi, ehtiyojlari, hissiy kechinmalari, idroki va xarakter xususiyatlari bilan

izohlaydi. Psixologlar inson xatti-harakatlarining asosiy sabablarini uning psixik tuzilishidan izlaydilar.

Ijtimoiy psixologiya esa insonning jamiyatdagi xulq-atvori, o‘zaro munosabatlari va ijtimoiy fikrlash jarayonlarini o‘rganadi. T.A. Xagurov fikricha, ijtimoiy psixologiya odamlar o‘rtasidagi barqaror psixologik hodisalar hamda ularning ijtimoiy xulq-atvorini tahlil qiladi.

Ijtimoiy-psixologik yondashuvga ko‘ra, deviant xulq-atvor jamiyat va shaxs ongidagi murakkab jarayonlarning o‘zaro ta’siri natijasida yuzaga keladi. Pedagogika fanida esa deviant xulq-atvor jamiyatda qabul qilingan axloqiy, huquqiy va ijtimoiy me’yorlarning buzilishi sifatida talqin etiladi. Xulq-atvor normasi ma’lum yosh, jins va ijtimoiy maqomga ega shaxsning muayyan madaniy muhitda kutiladigan xatti-harakatlaridir.

Shaxs — bu jamiyatda o‘z o‘rniga ega bo‘lgan, individuallikka ega insondir. Uning xulq-atvori orqali ichki yetukligi va ijtimoiy moslashuv darajasi namoyon bo‘ladi. O‘smirlik davri shaxs shakllanishining eng muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bu davr “o‘tish davri”, “inqiroz davri” yoki “murakkab davr” deb ham yuritiladi. O‘smir bu bosqichda bolalikdan kattalikka o‘tadi, biroq hali to‘liq voyaga yetmagan bo‘ladi.

O‘smirlik davrida jismoniy, psixologik va ijtimoiy o‘zgarishlar keskin kechadi. O‘smir o‘zini kattalardek his qila boshlaydi, mustaqillikka intiladi, biroq tajriba yetishmasligi sababli turli ziddiyatlarga duch keladi. Bu holat deviant xulq-atvor shakllanishiga ham zamin yaratishi mumkin.

Deviant xulq-atvorning asosiy sabablari quyidagilar bo‘lishi mumkin: oilaviy muhitdagi muammolar, nazoratning yetishmasligi, tengdoshlar ta’siri, maktabdagi muvaffaqiyatsizliklar, shuningdek psixologik beqarorlik va o‘z-o‘zini past baholash.

Shu sababli o‘smirlar bilan ishlashda profilaktika va reabilitatsiya muhim o‘rin tutadi. Profilaktika deviant xulq-atvorni oldini olishga qaratilgan bo‘lsa, reabilitatsiya mavjud muammoli o‘smirni jamiyatga moslashtirishga xizmat qiladi.

O‘qituvchi va pedagoglar o‘smir bilan ishlashda uning ijobiy tomonlarini aniqlashi, unga ishonch bildirishlari va qo‘llab-quvvatlashlari zarur. Bu yondashuv o‘smirning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi va salbiy xulq-atvorning oldini olishga yordam beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘smir yoshdagi bolalarda salbiy xulq-atvor muammosi murakkab psixologik va ijtimoiy omillar bilan bog‘liq. Bu muammoni bartaraf etish uchun oila, maktab va jamiyat hamkorligi, to‘g‘ri tarbiya, psixologik qo‘llab-quvvatlash hamda ijobiy muhit yaratish eng muhim omillardan hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. "Xulqi og'ishgan bolalar psixologiyasi"
2. M.Atadjanov,D.A.Saliyeva "Xulqi og'ishgan bolalar psixologiyasi" Qo'qon 2020y
3. www.ziyouz.com.kutubxonasi
4. Ziyonet.net

